

**TARİH ÖĞRETİMİNDE AVRUPA BOYUTUNUN
GELİŞİMİ: AVRUPA KONSEYİ ÇALIŞMALARINDAKİ
TEMEL YAKLAŞIMLAR (1953-2005)**

İbrahim Hakkı Öztürk*

Özet: Bu makale tarih öğretiminde Avrupa boyutu ile ilgili olarak Avrupa ülkelerinde ortaya çıkan temel yaklaşımları Avrupa Konseyi'nin çalışmaları üzerinden incelemektedir. Araştırmanın ana kaynaklarını Avrupa Konseyi'nin bu alandaki resmi kararları (tavsiye kararları ve deklarasyonlar), inceleme raporları, sempozyum ve konferans gibi faaliyetlerinin metinleri oluşturmaktadır. Tarih öğretiminde Avrupa boyutu üç farklı yönüyle incelenmektedir: Avrupa tarihinin öğretilmesi, tarih öğretiminin ülkeler arasında barış ve karşılıklı uyumu teşvik edecek şekilde düzenlenmesi, demokrasi ve insan hakları eğitiminin tarih öğretiminin bir parçası haline getirilmesi.

Anahtar Kelimeler: Eğitimde Avrupa Boyutu, Tarih öğretimi, Avrupa Konseyi.

Development of the European dimension in the history teaching: The principal approaches in the projects of the Council of Europe (1953-2005)

Abstract: This article examines the principal approaches concerning the European dimension of the history teaching in the activities of the Council of Europe. The sources of this study consist primarily of the official decisions (recommendations and declarations), the research reports and the texts of the activities like symposiums and conferences of the Council of Europe in the field of the history teaching. The European dimension of the history teaching is examined from its three different aspects: the teaching about the history of Europe; the reorganization of the history teaching for contribute to peace and comprehension mutual in Europe; and finally the introducing of the democracy and human rights education into the history teaching.

Keywords: European dimension in education, history teaching, Council of Europe.

* Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi.

1. Eğitimde Avrupa Boyutu: Genel Çerçeve

İkinci Dünya Savaşı sonrasında başlayan, 25 üyeli bir politik ve ekonomik blok olan Avrupa Birliğinin oluşumunu neticelendiren ve günümüzde hala devam eden Avrupa entegrasyonu süreci eğitim alanında da önemli değişimlerin yaşanmasına sebep oldu. Genelde “eğitimde Avrupa boyutu” (*European dimension in education* veya *Dimension européenne dans l'éducation* [Fransızca]) terimiyle ifade edilen Avrupa entegrasyonunun eğitim alanına yansması olgusunun farklı yönleri ve uygulama alanları vardır. Bunları amaçları açısından üç gruba ayırabiliriz.

Birinci olarak Avrupa Birliği (AB) kurumları ekonomik, sosyal ve teknolojik gelişmenin ve ilerlemenin sağlanması ve devam ettirilmesi amacıyla programlar yürütmekte ve bu çerçevede AB ülkeleri arasındaki eşgüdüm ve işbirliğinin geliştirilmesi hedeflenmektedir. İkinci olarak Avrupa kurumları¹ ve AB ülkeleri Avrupa bütünleşmesinin politik ve kültürel alt yapısını oluşturacak olan “Avrupa vatandaşlığı” ve “Avrupa kimliği” gibi olguların geniş kitlelere benimsetilmesi amacıyla yönelik eğitim politikaları ve programları geliştirmektedirler. Üçüncü ve son olarak, AB ülkelerinin eğitim sistemlerinin birbirleri ile uyumlu hale getirilmesi Avrupa eğitim politikalarının önemli hedeflerinden ve uygulama alanlarından birisidir (Garmandia, 2003:99-100). Sonuç olarak Avrupa bütünleşmesinin eğitim alanına yansması oldukça farklı amaçlar çerçevesinde, farklı alanlarda (örgün ve yaygın eğitim, genel, mesleki ve teknik eğitim, vs.) ve farklı seviyelerde (okulöncesi eğitimi, ilk, orta ve yükseköğretim) gerçekleşen kompleks bir olgudur.

Bu çalışmada Avrupa entegrasyonunun ilk ve ortaöğretim seviyelerinde tarih öğretimi üzerindeki etkilerini Avrupa Konseyi'nin çalışma metinleri ve “tavsiye kararları” gibi resmi belgeleri üzerinden inceleyeceğiz.

İlk ve ortaöğretim düzeyinde Avrupa boyutu kapsamında değerlendirebileceğimiz eğitim politikaları ve uygulamaları genel olarak iki farklı şekilde gerçekleşmektedir. Birinci olarak üye ülkeler arasındaki işbirliği programları çerçevesinde sürdürülen uygulamaları sayabiliriz. Bunlar büyük ölçüde AB eğitim programları çerçevesinde gerçekleştirilen ve üye ülkeler eğitim

¹ Bu makalede kullandığımız “Avrupa kurumları” ve “AB kurumları” ifadeleri farklı anlamlara işaret etmektedir. “Avrupa kurumları” birbirlerinden ayrı ve bağımsız kuruluşlar olan Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyini ifade etmektedir. “AB kurumları” ifadesiyle ise Avrupa Birliğini oluşturan AB Konseyi, Avrupa Komisyonu ve Avrupa Parlamentosu gibi organları kastediyoruz.

kurumları arasındaki işbirliğini, değişimleri ve öğrenci ve öğretmenlerin (ve diğer eğitim personelinin) ülkelerarası dolaşımını geliştirmeyi hedefleyen faaliyetlerdir. Bunlara örnek olarak genel öğretimde SOKRATES programını oluşturan parçalardan COMENIUS ve LINGUA programlarını, mesleki öğretimde ise Leonardo da Vinci programını gösterebiliriz².

İkinci olarak, ilk ve ortaöğretimde Avrupa boyutu Avrupa ile ilgili konuların okulda öğretilmesini (Avrupa tarihi, coğrafyası, kültürü vs.) ve bununla ilgili amaçların (Avrupa kimliği bilincinin çocuklara aşılması gibi) eğitimsel hedefler içinde önemli bir yer kazanmasını ifade ediyor. Avrupa ülkelerinde bu konuda yapılan pek çok araştırma iki farklı olguyu ortaya koyuyor. Bir yandan neredeyse bütün AB ülkelerinde ilk ve ortaöğretim ders programları, ders kitapları ve diğer eğitim materyallerinde Avrupa ile ilgili konulara duyulan ilgi ve ayrılan yer gitgide artmaktadır ve Avrupa boyutu önemli bir öğretim alanı haline gelmiştir. Öte yandan Avrupa ile ilgili öğretim konularının düzenlenmesi, bu konudaki uygulamaların nitelikleri ve bunların gelişme seviyesi ülkeden ülkeye önemli farklılıklar arz etmektedir (Commission européenne, 2005 ; Nicaise ve Blondin, 2003; Savvides, 2002; Baeyens,2000; Deschenaux, 1996). AB ülkeleri ders programlarında Avrupa ile ilgili konular en fazla tarih, coğrafya, yabancı dil, vatandaşlık eğitimi, sosyal bilimler ve ekonomi gibi öğretim dallarında yer almaktadırlar (Nicaise ve Blondin, 2003).

Avrupa bütünleşmesinin eğitim alanındaki yansımaları Avrupa Birliği kurumların politika ve programları ile sınırlı değildir. Üye devletler kendi içlerinde bu doğrultuda birbirinden ayrı ve bağımsız politikalar geliştirmekte ve uygulamalarda bulunmaktadır. Burada şunu da belirtmek gerekir ki, AB yapılanmasında eğitim esas olarak üye devletlerin sorumluluğuna bırakılmış bir alandır. Maastricht Antlaşmasında (1992) ve onu izleyen Amsterdam Antlaşmasında (1997) AB'nin eğitim alanındaki sorumluluğu "üye devletler arasında işbirliğini teşvik ederek" ve üye devletlerin sorumluluklarına, eğitim sistemlerine ve kültürel ve dilsel çeşitliliğine saygı göstermek şartıyla "gerekiyorsa onların faaliyetlerini destekleyerek ve tamamlayarak kaliteli bir eğitimin" verilmesine katkıda bulunmak olarak tanımlanıyor (Union européenne, 1999:213). 2000 yılında başlayan Lizbon Stratejisi çerçevesinde AB kurumlarının eğitim alanındaki yetki ve sorumluluklarında belirli bir gelişme söz konusu olsa da bunlar

² Bu programlar ve diğer AB eğitim programları hakkında geniş bilgi için AB web sitesine bakınız: <http://europa.eu.int/scadplus/leg/en/s19001.htm>

dış ticaret gibi büyük ölçüde AB'nin yetkisine bırakılmış alanlara göre oldukça sınırlıdır.

Öte yandan Avrupa kurumlarının eğitim alanındaki faaliyetleri Avrupa Birliği'nin düzenleme ve programlarıyla sınırlı değildir. AB'den bağımsız bir kurum olan Avrupa Konseyi'nin de eğitim alanında özellikle de tarih öğretimi konusunda önemli çalışmaları vardır.

Özetlersek, eğitim alanında Avrupa entegrasyonu süreci ile ortaya çıkan politikalar ve uygulamalar birbirinden bağımsız, fakat belirli bir koordinasyon içinde çalışan birden çok kurum ve otoritenin ilgi ve yetki alanına girmektedir. Bu konuda genel olarak üç farklı odak tanımlayabiliriz. Birincisi üye devletlerin eğitim bakanlıkları ve eğitimle ilgili diğer milli organları kendi ülkelerinde eğitimde Avrupa boyutunun geliştirilmesi ile ilgili asıl sorumluluk ve yetkiye sahip kurumlardır. İkinci olarak Avrupa Birliği kurumları Avrupa eğitim politikalarının genel ortak çerçevesinin belirlenmesi, ülkeler arasındaki işbirliği, eşgüdüm ve uyumun sağlanması ve COMENIUS veya LINGUA gibi Avrupa çapındaki temel eğitim programların yürütülmesiyle ilgili sorumluluklar yüklenmişlerdir. Üçüncü odak olarak Avrupa Konseyi'ne gelince, bu kurumun eğitimin Avrupa boyutu ile ilgili çalışmaları doğrudan öğrenci ve okullara yönelik uygulamalar olmaktan çok araştırma projeleri, konferans, sempozyum ve seminerler, üye devletler yetkilileri arasında işbirliği toplantıları ve bunlardan çıkan "tavsiye kararı" gibi faaliyetleri kapsamaktadır. (Öztürk, 2005:19-28)

2. Avrupa Konseyi'nin Genel Yapısı ve Eğitim Alanındaki Faaliyetleri

1949 yılında kurulan Avrupa Konseyi (AK) Türkiye dahil (1949'dan beri) hemen hemen tüm Avrupa ülkelerini (toplam 46) bünyesinde barındıran uluslararası bir örgüttür. Avrupa Birliği'nden ayrı ve bağımsız bir kurum olsa da politikaları ve faaliyet alanları itibariyle AB ile uyum ve koordinasyon içerisinde çalışmaktadır. Resmi metinlerinde örgütün "üç ana amacı" şu şekilde tanımlanıyor: "İnsan hakları, temel özgürlükler ve çoğulcu demokrasiyi korumak, güçlendirmek ve teşvik etmek", "Avrupa kimliği bilincini teşvik etmek" ve "Avrupa toplumun önemli sorunlarına ortak çözümler aramak" (Conseil de l'Europe, 2002:2-3). AK'nin düzenleme ve çalışmaları çok farklı konuları kapsamakla birlikte insan hakları ve demokrasi, ülkelerarası barış ve iyi komşuluk

ilişkilerinin sağlanması, eğitim, gençlik ve kültür, sağlık ve sosyal güvenlik gibi alanlarda yoğunlaşmaktadır.³

Eğitim kuruluş yıllarında beri AK'nin öncelikli faaliyet alanlarından birisi olmuştur. Örgütün eğitim alanındaki faaliyetlerinin hukuki temelini ve çerçevesini 1954 yılında imzalanan ve Türkiye'nin de imza koyduğu Avrupa Kültür Sözleşmesi oluşturmaktadır. Eğitim politikaların belirlenmesinde yetkili organ Avrupa Kültür Sözleşmesi'ne katılan ülkelerin eğitim bakanlıklarının temsilcilerinden oluşan Eğitim İdari Komitesi'dir. Eğitim alanındaki faaliyetlerin yürütülmesi ise AK Genel Sekreterliği'ne bağlı Eğitim, Kültür, Kültürel Miras, Gençlik ve Spor Genel İdaresi'nin yetki ve sorumluluğu altındadır.

AK'nin eğitim alanındaki çalışmaları çok farklı konuları kapsamaktadır. Son yıllarda ön plana çıkan faaliyet alanları arasında demokratik vatandaşlık eğitimi, tarih öğretimi, eski Doğu Bloğu ülkelerinin eğitim sistemlerinin yenilenmesi, kültürlerarası eğitim, yabancı dil öğretimi, eğitim personelinin mesleki formasyonu ve yükseköğretim düzeyinde Avrupa çapındaki uyum ve işbirliği gibi konuları sayabiliriz. Diğer alanlarda olduğu gibi eğitim alanında da Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi arasında bir işbirliği geliştirilmiştir (Baeyens,2000: 238). Maastricht (1992) ve Amsterdam (1997) Antlaşmalarının eğitimle ilgili maddelerinde bu husus açıkça öngörülmektedir (Union européenne, 1999:214).

3. Tarih Öğretiminde Avrupa Boyutu ve Avrupa Konseyi

Avrupa kurumlarının tarih öğretimi alanındaki çalışmalarının çok büyük bir kısmı Avrupa Konseyi bünyesinde gerçekleştirilmektedir. Çünkü AB kurumlarının doğrudan tarih öğretimi ilgili program ve çalışmaları yok denebilecek kadar azdır (Öztürk, 2005:66-67). AK'nin çalışmalarına sadece bu kurumun yetkilileri ve üye devletlerin temsilcileri değil Avrupa'nın tüm ülkelerinden tarihçiler, eğitim bilimleri uzmanları, eğitim programcıları, öğretmenler ve diğer eğitim personeli, sivil toplum kurumları temsilcileri ve eğitim materyali üreten özel kurumların ve yaynevlerinin temsilcileri gibi çok farklı kesimlerden insanlar katılmaktadır (Stradling, 1994: 14). Bu faaliyetlerin arasında konferans, sempozyum ve seminer gibi aktiviteler olduğu gibi tarih öğretimi konusunda araştırma ve incelemelerin yapılması ve öğretmenlerin hizmetine sunulacak eğitim materyallerinin hazırlanması gibi çalışmalar da vardır. F. Vaniscotte'un deyişiyle Avrupa Konseyi

³ Avrupa Konseyi'nin genel yapısı ve eğitim programları hakkında daha detaylı bilgi için bakınız : http://www.coe.int/T/E/Cultural_Co-operation/education/

eğitim alanında “canlı bir fikirler, projeler ve yaklaşımlar laboratuvarı” gibi çalışmaktadır (Vaniscotte, 1996:126). Ayrıca 1990’lı yılların ortalarından beri AK’nin eğitim alanındaki çalışmaları kurumun yayınevi tarafından yayınlanmaktadır.⁴ Öte yandan tarih öğretimi konusunda Avrupa kurumları tarafından yayınlanan “deklarasyon” ve “tavsiye kararı” gibi resmi belgelerin hemen hepsi AK bünyesinde hazırlanmıştır. Sonuç olarak, AK’nin çalışmaları üzerine yapılacak bir inceleme sadece bu kurumun faaliyetlerine ışık tutmakla kalmayacak, bizi tarih öğretiminde Avrupa boyutu konusunda Avrupa ülkelerindeki çalışma, fikir ve tartışmaların genel çerçevesi hakkında da bilgilendirecektir.

Tarih öğretiminde Avrupa boyutunun farklı yönleri vardır. Bu çalışmada AK’nin bu alandaki çalışmalarında ortaya temel yaklaşımları üç farklı açıdan inceleyeceğiz. Birinci olarak, Avrupa entegrasyonu süreci ile birlikte “Avrupa tarihi” ayrı bir öğretim alanı olarak ortaya çıkmış ve bununla ilgili konulara verilen önem giderek artmıştır. Bu öğretimle güdülen temel amaç ortak bir Avrupa tarihi, kültürü ve medeniyeti anlayışını çocuklara aşilayarak Avrupalılık bilincinin ortaya çıkmasını sağlamaktır. İkinci olarak, tarih öğretimi Avrupa halkları (ve genel olarak tüm dünya halkları) arasındaki dostluk, barış ve karşılıklı anlayışın geliştirilmesinde önemli bir araç olarak görülmektedir. Tarih öğretiminin diğer milletler hakkındaki olumsuz yaklaşım ve bilgilerden arındırılması ve karşılıklı anlayışı geliştirecek yaklaşımların ortaya konması 1950’li yıllardan beri AK’nin tarih alanındaki çalışmalarında önemli bir yer tutmaktadır. Üçüncü olarak okulda çocuklara “Avrupa değerlerinin” özellikle de demokratik değerlerin ve insan haklarına saygının benimsetilmesi ile ilgili uygulamaların tarih öğretiminde yer alması Avrupa boyutunu ilgilendiren bir diğer önemli noktadır. (Öztürk, 2005:31-48)

3.1. Avrupa Tarihinin Öğretilmesi ve “Avrupa Kimliği Bilinci”

Tarih öğretiminin Avrupa tarihi çerçevesinde geliştirilmesi ve bununla ilgili amaçlar AK’nin eğitimle ilgili ilk çalışmalarından itibaren önem verilen bir konu olmuştur. Örgütün eğitimsel faaliyetlerinin hukuki alt yapısını oluşturan Avrupa Kültür Sözleşmesi (1954) Avrupa ülkelerinin birbirlerinin “dillerini, tarihlerini ve medeniyetlerini” ve “ortak [Avrupa] medeniyeti”ni okullarda öğretmelerini öngörmektedir (Conseil de l’Europe, 2004a). AK’nin düzenlediği, 1953’de başlayan ve sonraki yıllarda devam tarih öğretimi konulu konferans ve sempozyumların

⁴ Avrupa Konseyi’nin tarih öğretimi alanındaki yayınlarının bazıları Tarih Vakfı Yayınları tarafından Türkçe’ye kazandırılmıştır. Bakınız : <http://www.tarihvakfi.org.tr/ayrinti.asp?StrId=7>

kapanış bildirelerini incelediğimizde bu anlayışın gitgide daha açık bir şekilde ifade edildiğini ve geliştirildiğini görüyoruz (Conseil de l'Europe, 1995: 13-17). 1965 yılında toplanan Ortaöğretimde Tarih Öğretimi Sempozyumu'nun kapanış bildirgesinin tavsiyeler kısmında Avrupa tarihine ait ortak konulara ders programlarında daha fazla yer verilmesi ve milli tarihle ilgili konuların Avrupa boyutlarına dikkat çekilmesi suretiyle tarihin “mümkün olduğu ölçüde Avrupa bakış açısı ile sunulması” gerektiği belirtiliyor (Conseil de l'Europe, 1995: 35-36).

1950'li ve 1960'lı yıllara ait belgelerde Avrupa tarihinin öğretilmesi ile ilgili amaç olarak çocukların Avrupa'nın diğer ülkelerinin tarihlerini tanınması ve böylelikle ülkeler arasındaki barış ve iyi ilişkilerin sağlanması üzerine vurgu yapıldığını görüyoruz. 1970'li yıllarda ise tarih öğretiminin Avrupa entegrasyonuna destek olması gerektiği fikri yavaş yavaş belirmeye başladı. 1979'da bu konuda yapılan bir konferansın sonuçlar bölümünde Avrupa tarihi derslerinin çocukların “Avrupalılar olarak ortak miraslarının şuuruna varmalarının” sağlanması ve “gelecekte Avrupa işbirliğinin imkanlarının ve sınırlılıklarının neler olacağını anlamaları için onlara yardım etmesi” gerektiği belirtiliyor (Conseil de l'Europe, 1995:26).

1980'li yıllara ait çalışma metinlerinde ise “Avrupa bilinci” ve “Avrupa kimliği” gibi ifadelerin belirdiğini ve Avrupa entegrasyonu doğrultusundaki amaçların biraz daha açık bir şekilde ifade edildiğini gözlemliyoruz. Öte yandan 1980'li yılların sonuna doğru “eğitimin Avrupa boyutu” kavramı ve yaklaşımının Avrupa Konseyi çalışmalarında iyice geliştiğini görüyoruz. 1989 yılında AK Parlamenterler Meclisi tarafından kabul edilen “Eğitimin Avrupa Boyutu Hakkında Tavsiye Kararı”nda örgütün “tarih, coğrafya ve yabancı dil” öğretimi alanlarındaki çalışmalarının “gerçek bir Avrupa bilincinin gelişmesine” katkıda bulunduğu ama bunun yeterli olmadığı belirtildikten sonra bu doğrultudaki çalışmaların geliştirilmesi ve bunların “ekonomi, güzel sanatlar ve müzik” öğretimi gibi alanlara da yayılması gerektiği vurgulanıyor (Conseil de l'Europe Assemblée parlementaire, 1989).

1990'lı yılların başlarından itibaren AK'nin tarih öğretimi alanındaki çalışmalarında hem nitelik hem de nicelik bakımından önemli değişiklikler yaşandı. Bir yandan bu alandaki aktivitelerin sayısı daha önceki dönemlere göre oldukça önemli bir şekilde arttı. Öte yandan, sempozyum ve konferans gibi faaliyetlerin yanında inceleme raporları, bölgesel programlar, öğretmen ve öğrencilere yönelik

eğitim materyallerinin geliştirilmesi ve oğretmen seminerleri gibi çalışmalar da yoğunluk kazandı. Ayrıca bu dönemde eğitim ve özellikle de tarih ğretimi konusunda Avrupa Konseyi kurumlarının ye devletlere yönelik olarak hazırladıkları resmi düzenlemelerde (tavsiye kararları) nemli bir artış göze çarpıyor.

Bu değişimi iki faktörle açıklayabiliriz. 1990’lı yılların başından itibaren, özellikle de Maastricht Antlaşmasıyla (1992) birlikte Avrupa bütünleşmesinin hızlanması, derinleşmesi ve bilhassa politik bütünleşme perspektifinin belirginleşmesi Avrupa kurumlarının ve ye ülkelerin eğitimin Avrupa boyutuna olan ilgilerini ve bu alandaki çalışmaları önemli bir şekilde arttırdı. Ayrıca, 1989’dan itibaren Komünist Blok’un yıkılmasıyla birlikte Orta ve Doğu Avrupa lkelerinin Avrupa kurumlarının etkisine aılması AK’nin bu ülkelere yönelik (demokrasi ve insan hakları gibi diğer alanlarla birlikte) eğitim alanındaki faaliyetleri önemli bir şekilde arttı. Bu faaliyetler içinde tarih ğretimi ile ilgili olanlar özel bir yer tutmaktadır. (ztrk, 2005:34, 44-45)

Bu gelişmelere paralel olarak, 1990’ların başından günümüze kadar gelen dönemde AK çalışmalarında ve resmi metinlerinde Avrupa tarihinin öğretilmesi ve bununla ilgili amaçların daha sık bir şekilde yer aldığını ve bunların daha açık ve bütüncül bir şekilde dile getirildiğini görüyoruz. Buna göre “bir Avrupa tarihi bilinci oluşmadıkça Avrupalılık bilincinin oluşabilmesi mümkün değildir” ve bu yüzden işe “Avrupalı gençlere [Avrupa] medeniyetinin ortak tarihini, tarihsel kimliğini ve bununla ilgili temel kavramları öğreterek başlamak gerekir” (Petersen, 1993:1). Dolayısıyla “Avrupa kimliğini oluşturan tüm Avrupa tarihinin, temel ekonomik ve siyasi olayların ve kültürel ve felsefi hareketlerin ğretim programlarında yer alması gerekmektedir” (Conseil de l’Europe Assemble parlementaire, 1996:5).

2001 yılında AK Bakanlar Komitesi tarafından kabul edilen “21. Yüzyıl Avrupa’sında Tarih ğretimi” başlıklı tavsiye kararında bu yaklaşım şu şekilde dile getiriliyor:

“Demokratik bir Avrupa’da tarih ğretimi [...] çatışmalı ve dramatik yönleri olsa da çeşitlilikle zenginleşmiş, ortak bir tarihi ve kültürel miras üzerine kurulu bir Avrupa çatısını zgr iradeyle oluşturmanın temel parçalarından biri olmalıdır. [...]Tarih ğretimi sırasında ansiklopedik bilgi birikimine engel olunmalı fakat mutlaka Avrupa boyutu ile ilgili bilinç oluşturulmalı, müfredatlar hazırlanırken

öğrencilere dünyanın geri kalanına açık bir "Avrupa bilincini" aşılması dikkate alınmalıdır. [...] Tarih öğretiminde Avrupa boyutu [ile ilgili olarak] [...] tarihi dönemler ve gelişmelerle ilgili en belirgin bilgilerin, özellikle Avrupa bilincini destekleyen tarihi ya da kültürel olayların ve eğilimlerin Avrupa boyutunda öğretilmesini teşvik etmek ve [...] öğrencilerin, diğer Avrupa ülkelerin tarihlerine olan ilgilerini arttırmak [...] uygun olacaktır.” (Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, 2001)

Sonuç olarak, AK belgelerinde özellikle 1980’li yılların sonlarından itibaren “Avrupa ortak kültür ve tarihinin” öğretilmesi yoluyla “Avrupa kimliği bilincinin” öğrencilere aşılmasını öngören bir “Tarih öğretiminde Avrupa boyutu” yaklaşımının giderek daha gelişmiş ve kapsamlı bir şekilde yer aldığını görüyoruz. Fakat “Avrupa kimliği bilincinin” tam olarak neyi ifade ettiği ve “ortak Avrupa tarihinin” neleri kapsadığı sorularının cevabı oldukça muğlak kalmaktadır.

Konsey’in belgelerinde “Avrupa kimliği” ile ilgili olarak “demokrasi”, “insan hakları”, “barış ve karşılıklı anlayış”, ve “tolerans” gibi genel kabul gören değerlerin dışında izahat bulamıyoruz. Aslında Avrupa Konsey’inin Türkiye de dâhil 46 üyeden oluşan büyük bir örgüt olduğunu ve “Avrupa kimliğinin” de oldukça muğlak, tartışmalı ve içeriğinin ne olduğu konusunda tam bir uzlaşımın sağlanması zor olan bir olgu olduğunu düşünürsek bu durumun normal ve hatta kaçınılmaz olduğunu söyleyebiliriz.

“Tavsiye kararı” gibi resmi metinlerde okulda öğretilecek “ortak Avrupa tarihinin” ne olacağı konusunda Avrupa kimliğinin, kültürünün ve politik yapısının tarihi temellerine vurgu yapılırsa da bunlar oldukça genel bir şekilde tanımlanıyor. Mesela 1991’de AK Eğitim Bakanları Daimi Konferansı tarafından kabul edilen “Eğitimin Avrupa Boyutu” hakkındaki tavsiye kararında okulda öğretilmesi gereken konular şöyle açıklanıyor: “Avrupalı halkların ve devletlerin kökenleri ve onların gelişmelerini belirleyen sosyal, siyasi, ideolojik ve dini hareketler, üstünlük mücadeleleri, kültürel fikirler ve oluşumlar”, “Avrupa’yı şekillendiren tarihi faktörler, özellikle de Avrupa hukuk düşüncesinin, devlet anlayışının ve özgürlük fikrinin gelişimi”, “Avrupa kültürün temel özellikleri ve gelişiminin ana hatları” ve “Avrupa fikrinin kökeni ve 1945’ten beri bütünleşmeye doğru gelişimi” (Conseil de l’Europe, 1993: 12).

Sonuç olarak AK belgelerinde Avrupa tarihi öğretiminin içeriğiyle ilgili somut bir çerçeve çizilmemektedir. Fakat örgütün tarih öğretimiyle ilgili

projelerinde bazı konuların öne çıkarıldığını görüyoruz. Örneğin kurumun son yıllarda tarih alanındaki en önemli çalışmalarından birisi 1998-2001 arasında yürütülen “20. Yüzyıl Avrupa Tarihini Öğrenme ve Öğretme Projesi”dir. Bu proje kapsamında (20. yüzyılda) “kadın tarihi”, “milliyetçilikler”, “Yahudi Soykırımı”, “göçler” ve “ortak hafıza ve kültürel miras” gibi konuların öğretilmesine yönelik çalışmalar yapılmış ve eğitim materyalleri hazırlanmıştır.⁵ Ama yine de “Avrupa Öğretmen Seminerleri” gibi periyodik bir şekilde düzenlenen sürekli programları incelediğimizde çok farklı konuların ele alındığını ve netice itibarıyla AK projelerinin planlı bir şekilde belirli konular etrafında yoğunlaşmasının söz konusu olmadığını görüyoruz (Conseil de l’Europe, 2004b).

AK belgelerinde belirli bir Avrupa tarihi öğretimi programı sunulmasa da bu konuda bazı genel ilkelerin yer aldığını görüyoruz. Buna göre öğretim programlarında tarihin “yerel, milli, Avrupa ve dünya boyutlarıyla” ilgili konular dengeli bir şekilde yer almalıdır (Conseil de l’Europe, 1995:32). Bu dengenin tam olarak nasıl olacağı açık bir şekilde belirtilmese de bu yaklaşım farklı bakış açılarını (milli, Avrupa ve küresel) uzlaştırmaya çalışmaktadır. Bir yandan, milli tarih meşru ve gerekli bir öğretim alanı olarak tanımlanırken, öte yandan tarihin yerel, küresel ve özellikle de Avrupa boyutuna da yeteri derecede yer verilmesi zorunluluğu vurgulanarak öğretim içeriklerinin tamamıyla milli tarihe ayrılmaması gerektiği belirtiliyor.

3.2. Ülkelerarası barışın ve karşılıklı anlayışın sağlanması

Avrupa Konsey’in tarih öğretimi alanındaki ilk projeleri 1950’li yıllarda UNESCO gibi kuruluşlar tarafından “uluslararası uyum ve anlayışın” geliştirilmesi amacıyla sürdürülen çalışmalar bağlamında başlamıştır. Bu uluslararası kurumların tarih öğretimine olan ilgisi 2. Dünya Savaşı sonrasında çok yaygın olarak kabul edilen tarihin politik amaçlarla kullanılmasının milletler arasındaki kin ve düşmanlığı körükleyen ana faktörlerden biri olduğu kanaatinden kaynaklanmaktaydı. Böylelikle, AK’nin tarih alanındaki 1950’li ve 60’lı yıllardaki çalışmalarının temel amacı ders kitaplarının ve ders programlarının diğer milletler hakkındaki olumsuz yaklaşımlardan, ifade ve önyargılardan arındırılmasına ve tarih

⁵ Bu proje kapsamında hazırlanan eserlerden bazıları Türkçe’ye çevrilmiştir. Bakınız : Robert STRADLING , *20. Yüzyıl Avrupa Tarihi Nasıl Öğretilmeli*, İstanbul : Tarih Vakfı Yayınları, 2003. Dominique CHANSEL, *Beyaz Perdedeki Avrupa*, İstanbul : Tarih Vakfı Yayınları, 2003. Falk PINGEL, *Avrupa Evi*, İstanbul : Tarih Vakfı Yayınları, 2003.

öğretiminin politik amaçlar için kötüye kullanılmasının engellenmesine katkıda bulunmak olarak belirlenmiştir (De Bousingen, 1999:9).

1970’li ve 80’li yıllarda örgütün bu amaç doğrultusundaki çalışmaları yine devam ettiyse de bu konuya verilen önem göreceli olarak azalmıştır. Fakat 1990’lı yılların başında bu konu yeniden önem kazandı. Bunun başlıca sebebi Orta ve Doğu Avrupa’daki eski komünist ülkelerin AK’nin ilgi ve faaliyet alanına girmesi ve bu bağlamda bu ülkelerdeki iç ve bölgesel barışın sağlanmasının Konsey’in temel amaçlarından birisi olarak belirlenmesidir. Özellikle de Eski Yugoslavya ülkelerindeki çatışmalar ve kanlı olaylar farklı etnik gruplar ve milletler arasında kin ve düşmanlığın oluşmasında (ve yok edilmesinde) tarih öğretiminin rolünün bir kere daha öne çıkmasına yol açtı. (Conseil de l'Europe, 1993 :12)

1996 yılında AK Parlamenterler Meclisi tarafından kabul edilen “Tarih Öğretimi Hakkındaki Tavsiye Kararları” büyük ölçüde bu konuya ayrılmıştır. Bu belgede şöyle denilmektedir:

“Günümüz Avrupa’sında tarih [öğretiminin] oynayacağı önemli bir siyasi rol vardır. [Tarih öğretimi] Avrupa halkları ve bireyleri arasında anlayış, tolerans ve güvenin arttırılmasına katkıda bulunabileceği gibi ayrılık, şiddet ve hoşgörüsüzlüğü yayan bir güç haline de gelebilir. [...] Neredeyse bütün politik sistemler tarihi kendi menfaatlerine hizmet etmesi için kullanmışlar ve tarihi olayların kendi kurguladıkları versiyonlarını ve tarihteki iyiler ve kötüler üzerine kendi tanımlarını dayatmışlar. [...] Yurttaşların çarpıtılmamış bir tarihi öğrenme hakları vardır. Devlet bu hakkı sağlamalı ve hiçbir politik veya dini deformasyona yer vermeden uygun bir bilimsel yaklaşımı teşvik etmelidir.” (Conseil de l'Europe Assemblée parlementaire, 1996: 3-4)

“21. Yüzyıl Avrupa’sında Tarih Öğretimi” tavsiye kararında (2001) da bu konu oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Bu belgeye göre “demokratik bir Avrupa’da tarih öğretimi [...] halklar arasında uzlaş, kabul, anlayış ve karşılıklı güven için belirleyici bir faktör olmalıdır.” Ayrıca “tarih öğretimi ideolojik çarpıtma ve propaganda aracı olmamalı, hoşgörüsüz, aşırı milliyetçi, yabancı düşmanı, ırkçı veya Yahudi düşmanı fikirlerin desteklenmesi için kullanılmamalıdır.” Tarih öğretiminin “kötüye kullanılma” yolları arasında şunlar sayılıyor: “tarihin değiştirilmesi veya yanlış delillerin, çarpıtılmış istatistiklerin, sahte fikirlerin yaratılması; bir diğer olayı haklı göstermek yada gizlemek amacıyla başka bir olayın öne çıkarılması; propaganda amacıyla geçmişin çarpıtılması; [...]

tarihi kayıtların kötüye kullanılması; tarihi gerçeklerin inkar edilmesi; tarihi gerçeklerin göz ardı edilmesi.” (Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, 2001)

Bu belgelerde ve AK'nin bu konudaki diğer çalışmalarında politik amaçlarla “tarihin kötüye kullanılmasının” ve “çarpıtılmasının” olumsuz yönlerin vurgulanmasının yanında milletler arasında barışın sağlanması için “karşılıklı olumlu etkilerin” ön plana çıkarılması gerektiği vurgulanıyor. Bu yaklaşıma göre, tarih derslerinde ülkeler arasındaki çatışmalı ilişkileri anlatan “tartışmalı, hassas ve trajik olaylar karşılıklı olumlu ilişkilerle [ilgili konuların derslerde işlenmesiyle] dengelenmelidir” (Conseil de l'Europe Assemblée parlementaire, 1996: 3-4). “Avrupa'nın tarihi gelişimi sürecinde ülkeler, dinler ve düşünce ekolleri arasındaki olumlu etkilenmeler tarih müfredatlarında vurgulanarak önyargılı ve basmakalıp düşünceler ortadan kaldırılmalıdır” (Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, 2001).

AK resmi belgelerinde ve çalışmalarında ortaya koyulan “tarihin politik rolü” ile ilgili yaklaşımlarda bir çelişkinin var olduğu söylenebilir. Yukarıdaki verilen alıntılarda da gördüğümüz gibi, bu metinlerde “tarihin politik amaçlarla kullanılması” çok kesin bir şekilde eleştiriliyor ve mümkün olduğu ölçüde gerçeklere yakın, saptırılmamış ve “bilimsel” bir tarihin halka öğretilmesi gerektiği vurgulanıyor. Oysa ki “iyi niyetlerle” bile yapılmış olsa tarih öğretiminin halklar arasında barış ve anlayışa hizmet edecek veya “Avrupa kimliği bilincini” teşvik edecek bir şekilde düzenlemesi de onun politik bir amaçla kullanılması demektir. Konsey'in resmi metinlerinde bu çelişkiyle ilgili bir açıklama bulamıyoruz. Ama düzenlenen sempozyumlarda ve hazırlanan raporlarda bazı AK yetkilerinin bu konuyla ilgili açıklamalar getirdiğini görüyoruz.

Konsey'in tarih öğretimi konusundaki çalışmalarında önemli bir rol oynayan ve halen AK Parlamenterler Meclisi başkan yardımcılığı görevini yapan İspanyol tarihçi ve siyasetçi L. M. De Puig'e göre tarih öğretiminin politik bir rolünün ve görevinin olması bizatihi olumsuz bir durum değildir. Tarih “insanlığın ilerlemesi” doğrultusunda politikaların oluşturulmasında, meşrulaştırılmasında ve uygulanmasında önemli hizmetler verebilir. Ama bunun yapılması için iki şart vardır. Birincisi tarih öğretimi sadece bir görüşü dayatan ve tarihi doğruları açık bir şekilde çarpıtan bir anlayışla değil “eleştirel” bir yaklaşımla yapılmalıdır. İkinci olarak tarih öğretimi “antidemokratik ve despotik” amaçlar için değil demokrasi ve milletlerarası barışın sağlanması gibi “iyi” amaçlar için kullanılmalıdır. (De Puig, 1996:10-11). Tarih öğretiminin “iyi” amaçlara hizmet etmesine örnek olarak

Fransız İhtilali konusunun özgürlük, demokrasi ve insan hakları gibi değerlerin benimsetilmesinde, Nazi Almanya'sı ve Yahudi Soykırımı konularının ise ırkçılık ve yabancı düşmanlığının kötülüğünün öğretilmesinde kullanılması gösteriliyor (De Puig, 1996:12).

Konsey'in projelerinde görev alan uzmanlardan D. Harkness'e göre ise "Avrupa Konseyi'nin manipülasyon yapmakla suçlanma tehlikesi mevcut olsa bile, tarih öğretiminin liberal demokratik toplumları kuran değerleri yansıtması gerektiği fikrini korumak gerekir". Tarih öğretiminin "medeni davranış ve değerleri aktarmasına dikkat edilmelidir". Fakat "bir partiyi veya bir politik grubu, herhangi bir teoriyi veya bir tarzı teşvik etmekle suçlanmamak için [AK bünyesinde] yeterince dengeli ve [farklı fikir ve yaklaşımlara] açık tavsiye kararları hazırlanmalıdır." (Harkness, 1995:11)

Sonuç olarak "tavsiye kararı" gibi resmi belgelerde açıkça belirtilmese de AK çalışmalarına hâkim olan anlayışın tarihin öğretiminin politik rolü konusunda "iyi" ve "kötü kullanım" şeklinde bir ayrım yaptığını söyleyebiliriz. "Demokratik değerlerin benimsetilmesi", "milletlerarası barış, tolerans ve karşılıklı anlayışın teşviki" ve "Avrupa bütünleşmesine katkı" gibi amaçlar "iyi" olarak değerlendirilir ve bu doğrultuda tarih öğretiminin kullanılabileceği kabul edilirken, "antidemokratik ideolojiler" tarafından yapılan "çarpıtma" ve "manipülasyonlar" ise "kötü" olarak nitelendiriliyor, açık ve sert bir şekilde eleştiriliyor.

AK'nin çalışmalarında ve resmi belgelerinde sık sık vurgulanan bir başka husus Konsey'in tarih öğretimiyle ilgili bazı amaçları olsa bile tek tipçi ve homojen bir Avrupa tarihi öğretimi dayatmak gibi bir hedefi olmadığıdır. 2002'de yapılan bir konferansın raporunda örgütün bu konudaki yaklaşımı ve argümanları şöyle özetleniyor:

"Tarih farklı kişisel, sosyal ve ulusal bakış açılarından aynı şekilde görülmez. Tarihe bakış hiçbir zaman başka amaçlardan arındırılmış değildir. Günümüze kadar Avrupa halkları bazı zaman kanlı bir hal de alan çatışmalarını sürdürebilmek için tarihi argümanları kullanmışlardır. Dolayısıyla geçmişin [çatışmalı] ayrılıklarını aşabilmek ve birleşmiş bir Avrupa'nın inşasının başlatabilmek için, 1949 yılında kurulan Avrupa Konseyi'nin başlangıçtan itibaren tarihe bakma ve onu öğretme şekillerine özel bir dikkat göstermesi mantıklıydı. [Konsey'in çalışmalarında] başından itibaren söz konusu olan şey resmi bir Avrupa tarihinin oluşturulması

değildir. Örgüt Avrupalıların kendi ortak tarihlerini bütün zıtlıklarıyla beraber keşfetmelerine yardımcı olmak istemektedir.” (Picht, 2002 :93)

Tarih öğretiminin milletlerarası barış ve karşılıklı anlayışın gelişmesine katkıda bulunması gerektiği fikri özellikle Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde yapılan bölgesel projelerde etkili olmuştur. Bunlar AK temsilci ve uzmanlarıyla birlikte bölge ülkelerinden tarihçi ve eğitimcilerin katıldığı toplantı, konferans ve seminerler şeklinde olmaktadır. Örnek olarak 2000-2002 yılları arasında Türkiye de dahil olmak üzere hemen hemen tüm Balkan ülkelerinin katılımıyla yapılan “Güneydoğu Avrupa’da Tarih ve Tarih öğretimi Projesi”ni (Leclercq, 2002) ve 1999’da Karadeniz’e sınırı olan yedi ülkeden (Türkiye dahil) öğretmenlerin katıldığı bir dizi seminerden oluşan “Karadeniz İnisiyatifi” projesini (Bennett, 1999) verebiliriz.

3.3. Demokrasi ve İnsan Hakları Eğitimi

1980’li yılların ortalarından itibaren AK’nin eğitim alanındaki çalışmalarında “demokratik vatandaşlık ve insan hakları eğitimi” konusu önemli bir yer tutmaya başladı. Parlamenterler Meclisinin 1989 tarihli “Eğitimin Avrupa Boyutu Hakkında Tavsiye Kararı”nda bu konu ile ilgili olarak eğitime yüklenen amaçlar şöyle açıklanıyor: “her bireyi demokratik bir toplumda yaşamaya hazırlamak”, “vatandaşlık sorumlulukları ve ödevlerini yerine getirebilecek yeterliliği vermek” ve “demokrasi, insan haklarına saygı, [...] dayanışma ve tolerans gibi [Avrupa] toplumunun temelini oluşturan prensip ve değerleri öğretmek”. (Conseil de l’Europe Assemblée parlementaire, 1989)

Tarih öğretiminde bu amaçlara ve bunlara uygun ders konularına ve aktivitelere yer verilmesi Konsey’in çalışmalarında ve tavsiye kararlarında sıklıkla vurgulanılmaktadır. Örneğin “21. Yüzyıl Avrupa’sında Tarih Öğretimi” tavsiye kararında (2001) “demokratik bir Avrupa’da tarih öğretiminin [...]hoşgörü, karşılıklı anlayış, insan hakları ve demokrasi gibi temel değerlerin geliştirilmesinde önemli bir rol oynaması” gerektiği belirtiliyor. (Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, 2001)

Fakat şunu ifade etmek gerekir ki Konsey’in doğrudan tarih öğretimi ile ilgili çalışmalarında “demokrasi ve insan hakları” konusu göreceli olarak az bir yer tutuyor. Çünkü bu konudaki çalışmalar daha çok “vatandaşlık eğitimi” ile ilgili projeler veya tarih de dâhil olmak üzere birden çok alanı kapsayan disiplinlerarası programlar çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Bu çalışmaların en önemlileri 1997 yılından beri Konsey’in eğitim faaliyetleri içinde çok önemli bir yer tutan “Demokratik Vatandaşlık Eğitimi” programlarıdır (Audigier, 1998).

2002’de AK Bakanlar Komitesi tarafından kabul edilen “Demokratik Yurttaşlık Eğitimi Tavsiye Kararları”nda bu konudaki genel ilkeler ve amaçlar açıklanmakta ve üye ülkelerin bu doğrultuda faaliyetlerde bulunmaları teşvik edilmektedir (Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, 2002). Bu belgeye göre “demokratik vatandaşlık eğitimi” bireye “diğerlerinin haklarına saygılı, etkin ve sorumlu bir yurttaş olarak eylemde bulunma olanağı veren”, “erkek ve kadınlar arasında eşitlik ilkesini gerçekleştirmeye katkıda” bulunan, “bireyler arasındaki dengeli ve barışçıl ilişkilerin kurulmasını teşvik” eden, “demokratik bir kültürün gelişimini ve sosyal bağlılığın pekiştirilmesini” sağlayan, “demokratik bir toplumda bir arada yaşamayı öğrenmeyi, saldırgan milliyetçilikle, ırkçılıkla ve hoşgörüsüzlükle savaşmayı ve şiddet ile aşırı düşünce ve davranışı ortadan kaldırmayı amaçlayan”, “örgün, yaygın veya informal bir eğitim etkinliğini kapsayan, aileyi içine alan” ve “eğitim sisteminin tüm bölümleri ve düzeylerini” kapsayan bir eğitimidir. Bu eğitim sadece “vatandaşlık eğitimi” dersi ile sınırlandırılmamalı, tarih, felsefe, dil eğitimi ve diğer sosyal bilim dallarında “demokratik vatandaşlık eğitimine” katılmalı, ayrıca disiplinlerarası yaklaşımlar geliştirilmelidir. (Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, 2002)

Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi’nin ortak projesiyle 2005 “demokrasiyi öğrenmek ve yaşamak” hedefiyle “Eğitimle Vatandaşlık Avrupa Yılı” ilan edildi ve bu çerçevede pek çok aktivite gerçekleştirildi⁶. Önümüzdeki yıllarda da “demokratik vatandaşlık eğitimi” konusunun Avrupa kurumlarının eğitim alanındaki önemli faaliyet alanlarından birisini oluşturacağını söyleyebiliriz.

Sonuç

Son elli yıldır Avrupa ülkelerinin ekonomik ve politik yapısını köklü bir şekilde değiştiren Avrupa bütünleşmesinin eğitim alanındaki etkilerinin yaşandığı en önemli alanlardan birisi tarih öğretimidir. Bu aslında son derece beklenen bir durumdur. Çünkü tarih, eğitimin temel amaçlarından birisi olan toplumun sosyal, kültürel ve siyasi yapısını oluşturan fikirlerin, değerlerin ve davranışların çocuklara öğretilmesi ve böylelikle hâkim toplumsal normlara uygun bireylerin yetiştirilmesi hedefine en çok hizmet eden öğretim alanlarından birisidir. Hemen her toplumda tarih öğretimine yüklenen politik roller vardır. Bunların başında yeni nesillerin toplum tarafından (veya realitede toplumdaki hâkim sınıflar tarafından) istenen politik ve sosyal aidiyetleri kazanmaları için ortak bir geçmiş ve hafıza

⁶ Bu konuyla ilgili daha fazla bilgi için bakınız : <http://www.coe.int/T/E/Com/Files/Themes/ECD/>

algılamasının oluşturulması gelir. Bu olgu “liberal demokrasi” ideolojisinin hâkim olduğu günümüz Batı Avrupa toplumları için de geçerlidir.

Avrupa bütünleşmesiyle birlikte Avrupa ülkelerinde milli kimliğin yanında bir Avrupa kimliğinin ve aidiyetinin ortaya çıkmasıyla birlikte neredeyse kaçınılmaz olarak tarih öğretiminde ve genel olarak ilk ve ortaöğretimde bir Avrupa boyutu oluştu. Bu değişim Avrupa tarihinin içerik ve amaçlar açısından milli tarihin yerini alması şeklinde değil, onun yanında yeni bir alan olarak belirmesi suretiyle olmuştur. Tarih öğretiminin yerel, milli, Avrupa ve küresel boyutlarıyla dengeli olarak öğretilmesi gerektiği fikri genel kabul gören bir anlayış olarak ortaya çıkmaktadır. Bu gelişme esas olarak üye devletlerin kendi yapıları içinde olmuştur. Çünkü Avrupa bütünleşmesi sürecinin başından beri Avrupa kurumlarının eğitim alanındaki yetki, sorumluluk ve uygulamaları sınırlıdır. Ama yine de tarih öğretimi Avrupa kurumlarının çok ilgi duyduğu bir alan olmuştur ve 1950’li yıllardan beri Avrupa Konseyi bu konuda üye ülkelerin fikir ve yaklaşımlarının kesiştiği ve kaynaştığı bir merkez gibi çalışmıştır.

Bugün tüm üye ülkelere kabul edilebilecek ortak bir “Avrupa tarihi öğretimi anlayışının” varlığı kesinlikle söz konusu olmasa da AK çalışmaları çerçevesinde oluşan ve bu makalede incelediğimiz fikirler ve uygulamaların bu konuda Avrupa’daki yaklaşımları ana hatlarıyla yansıttığını söyleyebiliriz.

KAYNAKLAR

- Audigier F. (1998), *Projet: Education à la citoyenneté démocratique*, Editions du Conseil de l'Europe, Strasbourg.
- Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi (2001), *Rec (2001)15 No'lu Tavsiye Kararı : 21. Yüzyıl Avrupa'sında Tarih Öğretimi*, http://digm.meb.gov.tr/BELGE/AK_Tarih21yy.htm
- Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi (2002), *Üye Devletlere Demokratik Yurttaşlık Eğitimine Yönelik Bakanlar Komitesinin Tavsiyesi (2002)12, 16 Ekim 2002*, http://digm.meb.gov.tr/1_Belgeler.htm
- Baeyens H. (2000), *Les stratégies de socialisation scolaire à l'unification européenne: Une dynamique saisie à partir des programmes et manuels scolaires de géographie, d'histoire et d'éducation civique des années 1950 à 1998*, Thèse de doctorat non publiée, Université de Grenoble 2, Grenoble (Fransa).

- Bennett S. (1999), *Report of Seminar on "History Curricula for Secondary Schools in the Black Sea Countries"*, Constanta, Romania, 6 - 8 May 1999, <http://www.coe.int>
- Commission européenne (2005), *L'éducation à la citoyenneté à l'école en Europe*, Eurydice, Bruxelles.
- Conseil de l'Europe Assemblée parlementaire (1989), *Recommandation 1111 (1989) relative à la dimension européenne de l'éducation*, <http://assembly.coe.int>
- Conseil de l'Europe (1993), *Conférence permanente des ministres européens de l'Education, La dimension européenne de l'éducation: Pratique de l'enseignement et contenu des programmes: Rapport de la 17e session, Vienne, 16-17 octobre 1991*, Conseil de l'Europe, Strasbourg.
- Conseil de l'Europe (1995), *Contre les stéréotypes et les préjugés: Les travaux du Conseil de l'Europe sur l'enseignement de l'histoire et les manuels d'histoire*, Strasbourg.
- Conseil de l'Europe Assemblée parlementaire (1996), "Recommandation 1283 (1996) relative à l'histoire et à l'apprentissage de l'histoire en Europe, Texte adopté par l'Assemblée le 22 janvier 1996" *L'histoire et l'apprentissage de l'histoire*, Conseil de l'Europe, Strasbourg.
- Conseil de l'Europe (2002), *Regards croisés sur le 20ème siècle: apprendre et enseigner l'histoire de l'Europe du 20e siècle, Conférence finale, Bonn, 22-24 mars 2001*, Editions du Conseil de l'Europe, Strasbourg
- Conseil de l'Europe (2004a), "Convention culturelle européenne, Paris, 19.12.1954", *Série des Traités européens*, <http://conventions.coe.int> (20.11.2004)
- Conseil de l'Europe (2004b), *Programme du Conseil de l'Europe pour la formation continue du personnel éducatif*, http://www.coe.int/T/F/Coopération_culturelle (25.11.2004)
- De Bousingen D. D. (1999), *Leçons d'histoire: Le Conseil de l'Europe et l'enseignement de l'histoire*, Editions du Conseil de l'Europe, Strasbourg.
- De Puig L. M. (1996), *L'histoire et l'apprentissage de l'histoire : Rapport de la commission de la culture et de l'éducation*, Assemblée parlementaire du Conseil de l'Europe, Strasbourg.
- Deschenaux I., (1996), *La dimension européenne dans le curriculum: une réalisation suisse*, Strasbourg : Editions du Conseil de l'Europe,
- Garmandia L. N. (2003), « Comment et à quelles conditions, l'éducation comparée peut-elle faire avancer l'Europe de l'éducation ? », Laderriere P., Vaniscotte F.

- (Edr.), *L'Education comparée : Un outil pour l'Europe ?*, L'Harmattan, Paris, 97-102.
- Harkness D. (1995), *Histoire, valeurs démocratique et tolérance en Europe: l'expérience des pays en transition, Rapport du symposium, Sofia, 19-22 octobre 1994*, Conseil de l'Europe, Strasbourg.
- Leclercq J-M. (2002), *Séminaire sur "L'enseignement de l'histoire nationale dans les écoles secondaires d'Europe du Sud-Est", Sarajevo, Bosnie-Herzégovine, 13 - 15 juin 2002, Rapport du séminaire*, <http://www.coe.int>
- Nicaise J., Blondin C. (2003), *La dimension européenne dans l'enseignement secondaire en Europe : Étude comparative de la place occupée par l'Union européenne dans le curriculum de l'enseignement secondaire dans les États membres et les Pays candidats, Etude demandée par le Parlement Européen*, <http://www.eurydice.org>
- Öztürk İ. H. (2005), *La Dimension européenne dans la formation des enseignants et l'enseignement de l'histoire en Turquie*, Thèse de doctorat non publiée, Université de Picardie Jules Verne, Amiens (Fransa).
- Petersen T. (1993), *Nouvelles approches de l'enseignement de l'histoire dans l'enseignement secondaire, Rapport du 54e séminaire européen d'enseignants, (Donaueschingen, 4-9 novembre 1991)*, Conseil de l'Europe, Strasbourg.
- Picht R. (2002), "Rapport de synthèse de la conférence finale", Conseil de l'Europe, *Regards croisés sur le 20ème siècle: apprendre et enseigner l'histoire de l'Europe du 20e siècle, Conférence finale, Bonn, 22-24 mars 2001*, Editions du Conseil de l'Europe, Strasbourg 2002, sy. 93-102.
- Savvides N. (2002), "A Comparative Study of the European Dimension in the Curriculum of English and Irish Compulsory Schooling: Paper presented as part of a seminar series at IREDU (Université de Bourgogne, 02.12.2002)", <http://www.u-bourgogne.fr>
- Stradling R. (1994), *L'enseignement de l'histoire depuis 1815 avec une référence particulière aux modifications de frontières: Rapport du symposium de Leeuwarden, Pays-Bas, 20-23 avril 1993*, Conseil de l'Europe, Strasbourg,
- Union européenne, (1999), "Traité instituant la Communauté européenne : Version consolidée", *Union européenne, Recueil des traités : Tome 1, Volume I*, Office des publications officielles des Communautés européennes, Luxembourg.
- Vaniscotte F. (1996), *Les écoles de l'Europe: Systèmes éducatifs et dimension européenne*, INRP, Paris.